

DİLBİLGİSEL OLUMSUZLAYICILAR

Kerime ÜSTÜNOVA*

Geliş Tarihi: Kasım, 2016

Kabul Tarihi: Aralık, 2016

Öz

Olumsuzluk; eyleme gerçekleşmeme, ada yokluk kodlama yoluyla oluşturulan, sıklıkla dilbilgisel boyutuyla öne çıkan bir anlamsal ulamdır. Bir kısmı doğrudan, bir kısmı dolaylı yoldan belirtmek üzere olumsuzluk kodlayıcıları, hem ek hem sözcük, sözcük öbeği bazında oldukça fazladır. Akla ilk gelen olumsuzluk işaretleyicisi {-mA}, eyleme özgü bir ektir. Sözlüksel olumsuzluk ögesi olarak tanımlanan {-sIz} eki, görev değiştirici kimliğiyle yokluk ifade eden dil birimleri oluşturmasına karşın cümleye olumsuzluk anlamı yüklemmez. Ancak bünyesinde {-sIz} ekini barındıran ad soylu birimler, yüklem olurlarsa olumsuz cümleler kurarlar. Biçimbirimsel işaretleyicilerin yanı sıra sözlüksel işaretleyiciler de olumsuzluk kodlayabilmektedir. Söylemsel düzlemdeki olumsuzlukta derin yapı göz ardı edilmez; olumsuzluk, yalnızca ekler, sözcükler bazında ele alınmaz; mecazlar, yok saymalar, sezdirimler, öne çıkarmalar yönlendirici rol üstlenir.

Anahtar Sözcükler: Olumsuzluk kodlayıcısı, biçimbirimsel işaretleyici, sözlüksel işaretleyici, söylemsel düzlemde olumsuzluk, biçimsel olumsuzluk.

GRAMMATICAL NEGATIVE POLARITY ITEMS

Abstract

Negation is a semantic category which is created by the way of coding not realizing to the verb and coding absence to the noun and is distinguished by its grammatical dimension frequently. Negative polarity items which indicate negation direct or indirect are quite a lot on the basis of both word and phrase. {-mA} which is the first negative polarity item come to mind is a suffix special to verb. {-sIz} which is identified as an item of lexical negation do not load negativity mean to the sentence in spite of creating language units that signify absence by its feature of function alteraiton. But if noun-origin units which include {-sIz} in their structures become verbs they make negative sentences. The lexical markers can also code negation besides morphemic markers. Deep structure is not ignored in negation at discursive level; negation is not approached on the basis of only suffixes and words; metaphors, disregardings, implications, foregroundings are play a role in as prompt.

Keywords: Negation encoder, morphemic marker, lexical marker, negation at discursive level, formal negation.

I. Giriş

Gösterenleri aynı, gösterilenleri farklı dil birimlerinin bulunduğu, eklerin birden fazla kategoride birden fazla işlevi yerine getirebildiği Türkçe gibi dillerde çalışmalar tartışılarak

* Prof. Dr.; Uludağ Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ustunovak@uludag.edu.tr.

ilerlemelidir. Bu nedenle her konu gibi olumsuzluk da açık bir tartışma başlığı olarak düşünülmeli; tartışma, araştırmacıların yeni düşünceleri ve eleştirileriyle biçimlenmelidir. Bu çalışma da açık tartışmaya katkı olarak sunulmakta, ileri sürülen görüşlerin Türkiye Türkçesinde eklerin sınıflandırılmasına, eylem işletimine, anlamlarına göre cümle konusuna (olumsuz cümle) ve bunların öğretimine yararlı olabileceği öngörülmektedir.

II. Tartışma

Sosyal bilimlerin pek çok alanında karşılaşılan olumluluk-olumsuzluk konusu, psikoloji, sosyoloji, mantık, felsefe vb. alanlarda, araştırmacılarca kendi iç dinamikleri doğrultusunda değerlendirilir. Türklük bilgisinde olumsuzlukla ilgili yapılan tartışmaların, özellikle son yıllarda çeşitlilik göstermesinin nedeni; olumsuzluğun biçimbilimsel, sözdizimsel, sözlüksel ve anlambilimsel yönlerden değerlendirilebilecek bir alan olduğunun fark edilmesidir. Yapılan çalışmalara bakıldığında biçimbirimsel-söylemsel, sözlüksel-sözdizimsel, dilbilgisel ulam¹- duyuşsal ulam² vb. pek çok yönüyle çalışmalara konu edildiği görülür. Özellikle olumsuzlukla birlikte olumluluk da gündeme alınır; olumsuzluğu anlamlandırma çabaları, konuyu -yalnız dilbilgisel kategorilerle değil, yalnız yüzey yapıyla ilişkilendirerek değil- tek bir cümle içine sıkıştırılmadan bütüncül yaklaşımla derin yapıdan hareketle gerçekleştirilir. Nitekim Ertan Hirik,

Sözlük düzeyinde olumsuz anlama sahip bir kelimenin anlamının tüm cümleyi etkilemesi beklenir. Olumsuz anlama sahip olan bu kelime, cümle içerisinde herhangi bir öge olabilir. Sözlüksel düzeyde olumsuz anlama sahip kelimeler, biçimbirimsel ve sözdizimsel düzeyde olumsuzluk taşıyan ifadelerden eylemin gerçekleşmemesi ya da başka bir eyleme denk gelmesi boyutunda değil, istenmeyen, korkulan, sevilmeyen, beğenilmeyen bir durumun ortaya çıkmasını göstermesi bakımından ayrışmaktadır (Hirik, 2015: 169-170).

sözleriyle olumsuzluğun boyutlarına dikkat çeker. Diğer yandan Seçil Hirik de olumsuzluk kategorisini “Gerçekleşmemiş / tamamlanmamış bir olay ya da duruma atıfta bulunan olumsuzluk kategorisi; konuşurun söz konusu olay ya da durumla ilgili emin olduğu ve güven duyduğu bilgisini yansıtan kesinlik kategorisi ile yakın ilişki içindedir.” diyerek kipliğin bir alt kategorisi olarak değerlendirir (Hirik, 2014: 349).

Türkiye Türkçesi de tüm diller gibi kendi yapısal özellikleri doğrultusunda birtakım olumsuzluk işaretleyicilerine sahiptir. Biçimbirimsel işaretleyicilerin yanı sıra sözlüksel

¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Erkan Hirik, Anlam Değiştirme Aracı Olarak Olumsuzluk Eki -mA, *Karadeniz Araştırmaları*, 44, 167-185.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Muhsine Börekçi, Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi ve Kavram Olarak Olumluluk-Olumsuzluk, *TDAY-Belleten*, I-II, 44, 2001, 45-61.

işaretleyiciler de olumsuzluk kodlayabilmektedir. Söylemsel düzlemdeki olumsuzlukta derin yapı göz ardı edilmez; olumsuzluk, yalnızca ekler, sözcükler bazında ele alınmaz; mecazlar, yok saymalar, sezdirimler, öne çıkarmalar yönlendirici rol üstlenir. Olumsuzluk kodlayıcısı olarak kullanılan dil birimlerinin tartışma konusu edildiği alanda olumsuzluğun cümlelerin biçimsel işlevinden ya da anlamsal işlevinden hareketle açıklanması da farklı yaklaşımları sergileyebileceğinden sıkıntı yaratmaktadır. Diğer yandan herhangi bir olumsuz işaretleyici kullanmadan bağlam içinde oluşturulan olumsuz cümlelerin değerlendirilmeye alınıp alınmaması sorun hâlini alır. Muhsine Börekçi, edimbilimsel yaklaşımın geleneksel dil bilgisindeki olumsuzluk çözümlemelerini eksik kabul ettiğini belirtir çünkü edimbilim, anlamı bir başka biçim olarak benimser ve yüklemi belirtici öğelerin göz ardı edilmesini kabullenmez. Ayrıca dil bilgisi öğretiminde bir dil bilgisi ulamı olarak değerlendirilen olumluluk-olumsuzluk kavramlarının daha çok duyuşsal içeriği olan bir terim oluşuna; çoğu zaman öznel olan ve edimbilimsel nitelik taşıyan bu terimin tamamen nesnel olan bir dilbilgisel çözümlemede kullanılmasının karışıklık yarattığına; bu yüzden konunun öğretilmesini zorlaştırdığına dikkat çeker (Börekçi, 2001: 51-52).

Bu çalışmada olumsuzluk kodlayıcıları yalnız anlamsal işlevleri açısından değerlendirilip dil birimlerin kökenleriyle ilgili tartışmalara girilmeyecektir. Ancak bu konuyla ilgili şu kaynaklara bakılabilir (Alyılmaz, 2010: 87-118; Korkmaz, 1995: 151-159; Özmen, 1997: 315-368; Tekin, 2003: 247-253; Tekin, 1990: 43-58).

III. Bulgular

Berke Vardar, olumluluğu “Olumsuzluğa karşıt olarak tümcenin yüklemine anlattığı oluşu doğru, olanaklı, olası, zorunlu olarak gösteren ulam”, olumsuzluğu da “Tümcenin içerdiği yüklemine anlattığı oluşu yadsıma yoluyla gerçekleştiren ulam” biçiminde tanımlar (Vardar, 1998: 158). Seçil Hirik, “Olumsuzluk, eylemin gerçekleşmemiş, tamamlanmamış olduğunu; isminse yokluğunu bildiren anlamsal kategorilerden biridir. Anlamsal kategori olması sebebiyle kipsel alan içine alınan olumsuzluk, kipsel mantığında temelini oluşturan gerçeklik-gerçek dışılık ayrımı noktasında kesinlik kategorisi ile paralel ve yakın ilişki içinde yer almaktadır.” der (Hirik, 2014: 365).

Türkiye Türkçesinde, bir kısmı doğrudan, bir kısmı dolaylı yoldan belirtmek üzere olumsuzluk kodlayıcılarının hem ek hem sözcük, sözcük öbeği bazında çok fazla olduğunu söylemek gerekir. Ancak akla ilk gelen olumsuzluk işaretleyicisi, {-mA} ekidir. Geleneksel dil bilgisinde eylemden eylem yapan türetme eki olarak yer bulsa da günümüzde sıklıkla eylem işletme eki olarak kullanılır. Söz konusu eki kimi çatı, kimi görünüş, kimi de kiplik kodlayıcısı

olarak değerlendirir. ³ Bitmiş, bitmemiş bütün eylemler bu eki alabilir: *ağla-ma-y-ınca*, *al-ma-Ø*, *bak-ma-y-ıp*, *dur-ma-sa-Ø*, *ekle-me-miş-sin*, *tut-mu-yor gibi-y-di-Ø*, *vb.*

Eylem işletme ekleri içinde yer bulan olumsuzluk ekinin eyleme geliş sırası, doğal olarak türetme eklerinden sonra olacaktır. Bitmiş eylemde çatı ekinden sonra, zaman / kip + kişi ekinden önce gelmelidir. Bitmemiş eylemde çatı ekinden sonra, eylemsi ekinden öncedir.

Bu evi bilmem, seni tanımam ama aylarca aramamışsın, kimseyi sormamışsın.

Evi aratmadığının duyulmaması mı bizim sorunumuz değil demişsin?

Yağmur yağmadı mı çocuklar bayram eder buralarda...

{-mA}, eylemlere özgü bir ek olduğundan buna ad soylu yapılarda rastlanmaz. Bu nedenle olumsuzluk, eylemin konusu olarak değerlendirilir. Adlarda olumsuzluk söz konusu olamaz. Ancak adlarda yokluk bildiren {-sIz}, bazen olumsuzluk ekiyle karıştırılır ⁴. {-sIz} ekiyle {-mA} ekini aynı kefeye koyup ikisine de olumsuzluk eki demek doğru değildir. Her şeyden önce kategorileri farklıdır. {-mA}, eylemlere gelir; eylem işletme ekidir ve her eylem bu eki alır. {-sIz}, adlara gelir; ad işletme ekidir ancak her ad bu eki almaz. Eğer olumsuzluk adları ilgilendirseydi her adın {-sIz} ekini alması gerekirdi. ⁵ Adlardan sıfat, zarf yapmak üzere kodlanan {-sIz} eki, “Vatansız bırakıldı insanlar.”, “Korkusuz kız derler bana buralarda.”, “Şekersiz süt de içebilirim.”, “Bilgisayarsız sokağa çıkmaz oldu son günlerde.” *vb.* örneklerde olduğu gibi (vatan-sız, korku-suz, şeker-siz, bilgisayar-sız) görev değiştirici kimliğiyle yokluk ifade eden dil birimleri oluşturur. Bu kullanımlarda elbette cümleye olumsuzluk anlamı yüklemesi beklenemez. Ancak “Gurbet ellerde yapayalnız kaldım, kimsesizim, arkadaşsızım, akrabasızım, sanki vatansızım...” cümlelerinde bünyesinde {-sIz} ekini barındıran yüklem görevdeki *kimse-siz-im*, *arkadaş-sız-ım*, *akraba-sız-ım*, *sanki vatan-sız-ım* ad soylu dil

³ Ayrıntılı bilgi için *bk.* Fevzi Karademir, -mA Olumsuzluk Biçimbiriminin ‘Kip’le İlgisi ve Olumsuz Fiil Çekimlerinin Adlandırılması Sorunu, *Turkish Studies International*, 4/3 Spring, 2009, 1343-1374.

⁴ Muhsine Börekçi, bazı araştırmacılarca sözlüksel olumsuzluk ögesi olarak tanımlanan /+sIz/ ekinin isimleri yokluk, bulunmama anlamıyla niteleyiciye dönüştüren bir hâl eki olduğunu, bu eki alan isim grubu yüklem görevini üstlendiğinde cümlelerin yokluk, olmama ifade ettiğini bildirir (Börekçi, 2001: 57). Münir Erten, “+Sız Eki Olumsuzluk Eki midir?” başlıklı çalışmasında söz konusu eke olumsuzluk eki diyenler arasında Muharrem Ergin, Haydar Ediskun, Tahir Nejat Gencan, Mehmet Kutalmış, Nadir İlhan, Zeynep Korkmaz, Hamza Zülfikar, Tufan Demir’i sayar. {-sIz} ekini olumsuzluk eki olarak görmeyenler olarak Ahmet Cevat Emre, Tahsin Banguoğlu, Jean Deny, Gürer Gülsevin, Sadettin Özçelik, Münir Erten, Himmet Biray, Ahat Üstüner’in adını verir. Erten, çalışmasını “İsimden isim yapım eki olan +sIz ekine, zıtlık veya yokluk kastederek de olsa olumsuzluk eki demek doğru değildir; isimlerden zıtlık, yokluk ve bulunmama ifade eden isimler yapmaya yarayan bir ektir demek daha doğrudur.” (Erten, 2007: 1168-1173) sözleriyle bitirir. Ferruh Ağca, Dillerdeki varlık / yokluk biçimlerini doğrudan olumsuzlukla ilgili görür (Ağca, 2010: 18).

⁵ Ayrıntılı bilgi için *bk.* Kerime Üstünova-Öznur Horoz, {-sIz}, {-İİ} Ekinin Olumsuzu mu?. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 2001, 1, 119-140.

birimlerini ayrı tutmak gerek. Ad cümlesi kuran söz konusu yüklem, bu ek aracılığıyla *kimsem yok, arkadaşım yok, akrabam yok, sanki vatanım yok...* cümlelerine eş değer olumsuz cümleler kurar. Bu nedenle olumsuzluk, sadece eylemleri / yüklemeleri kapsıyormuş gibi gözükse de buna bağlı olarak cümleleri ilgilendirdiği açıktır.

“Beş yıldır okul arkadaşlarımı görmedim.”, “Beni bir türlü anlamayacaksın!” örnek cümlelerinde {-mA} olumsuzluk ekini alan olumsuz eylemler, yüklem görevini üstlenince cümleler de olumsuz eylem cümlesi özelliğine bürünür. Aşağıdaki örneklerdeyse cümlede olumsuz eylemler yer almasına karşın cümleler olumsuz değildir. Olumsuz eylemler, yan önermenin içinde kalıp temel önermeye olumsuzluk yükleyememiştir. “Sen gelmeyince, uyumamak için diretti.”, “Ağlamadan sonuna kadar dinledi.”, “Çalışmayıp ne yapayım?” vb.

Ad cümlelerinde olumsuzluk söz konusu olduğunda devreye yok girer. “Sizin evde de ekmek yokmuş.”, “Öyle yorgunum ki hiç hâlim yok.”, “Havada bir tek bulut yok.” vb. Yüklem olarak kodlanan ad görevindeki dil birimi, kurduğu olumlu ad cümlesinde değil koşacımlararak olumsuz cümle kurar. “İzge, nöbetçi değil bugün.”, “Elimdeki, senin aradığın kumaş değil.”, “Ben kimsenin kocasını değilim zaten.”, “İzge hasta değildi bugün.” vb.

Eylem cümlelerinde olduğu gibi ad cümlelerinde de olumsuzluğun geçerli olması için olumsuzluk işaretleyicisinin temel önermede olması ön koşuldur. Olumsuzluk ifadesi, temel önermede değilse olumlu cümle söz konusudur. “Anladım, sizin evde ekmek yokmuş.”, “Havada bulut yok.” dedi sunucu.”, “İzge, nöbetçi değilse akşama bize gelin.” vb.

III.1. Olumsuzluk Kodlayıcılarının İşlevleri

Olumsuzluk işaretleyicileri, olumsuzlamanın yanı sıra bir ifadeyi, reddetme yoluyla öne çıkarma, doğrulama, vurgulama, güçlendirme, dikkat çekme, söylemin yadsınmadığını gösterme vb. amaçlarla da kullanıma çıkabilir.

III.1.1. Eylem Cümlelerini Olumsuzlaştırma

“Olumsuzluk eki” adıyla kodlanan dil biriminin görevi, eylem / yüklemde anlatılan hareketin gerçekleşmediğini bildirmektir. “Neden vermiyorsun notlarını bana?”, “Görememiş senin gitmediğini.” vb. Olumlu eylemin yüklem olduğu cümlelerde yüklemden sonra getirilen değil koşacıyla olumsuz cümle kurgulanabilir. “Daha önce buralara gelmiş değilim.”, “Bu romanı okuyor değilsin.”, “Fındıkları kırmış değilim.”, “Ağlayacak değilim karşınızda.”

Olumsuzlaştırma işleminin {-mA} yerine *değil* işaretleyicisiyle yapılması, anlamsal fark yaratmak amacını güder. “Daha önce buralara gelmemişim.” cümlesi, uzun zaman önce gerçekleşmiş, unutulmaya yüz tutmuş, anımsanması zor bir hareketin bildirimini üstlenirken bir

yandan da bu durum sonradan anımsandığı için zayıf olsa bile olasılığı düşündürür. “Daha önce buralara gelmiş değilim.” cümlesindeki anlama bunlara ek olarak reddetme, bu yolla kesinliği güçlendirme özelliği yüklenir.

III.1.2. Olumsuz Eylem Cümlesini Olumluya Çevirme

“Olumsuz cümlenin ardından gelen olumlu cümle” yapısı, olumlu cümlenin değerini artırmak, öne çıkarmak, farkındalık yaratmak için kullanılan vurgu yöntemlerinden biridir.

İnsan, korktuğu için kaçmaz, kaçtığı için korkar.

“İnsan, korktuğu için kaçmaz.” olumsuz cümlesinin kuruluş amacı, tersten okununca ortaya çıkmaktadır: “İnsan, kaçtığı için korkar.” Hedef ileti güçlendirilmek istendiğinden olumsuzluk kodlayıcılarından yararlanılmıştır. Verici, alıcıyı yormak istememiş olacak ki verilmek istenen ileti olumsuz cümlenin ardından sunulmuştur. Tamamen vurgu amaçlı kurgulanan bu yapıların dildeki kullanımı oldukça fazladır. Bir değil birçok kişiyiz. Bir yerde değil birçok yerdeyiz *vb.*

Olumsuz eylem cümlesinin ardından gelen değil koşacı, cümlenin anlamını olumluya çevirir. “Bursa’ya gelmemiş değilsin.”, “Söylediklerimi anlamıyor değilsin.” *vb.* Olumlu yapı, yüzey yapıda yer aldığı gibi derin yapıda da kalabilir. “Kavgaya karışmadım değil karıştım.”, “Seni anlamıyor değilim hem de çok iyi anlıyorum.” *vb.*

Bursa’ya gelmemiş değilsin. → Bursa’ya gelmişsin.

Söylediklerimi anlamıyor değilsin. → Söylediklerimi anlıyorsun.

Verici, “Bursa’ya gelmişsin.” cümlesinde hareketin yapıldığını duyarak ya da herhangi bir belirti üzerine sonuç çıkarma yoluyla bildirir. “Bursa’ya gelmemiş değilsin.”deyse verici, özne konumundaki ikinci kişinin eylemi daha önce yaptığını bildiğini vurgulamaktadır.

“..... yok değil = var” yapısıyla olumlu ad cümlesini olumluya çevirir: “Yok” yüklemine kurduğu olumsuz ad cümlesinin ardından gelen *değil* koşacı, cümlenin anlamını olumluya çevirir. İki olumsuzluktan bir olumluluk doğar.

Bu köyde elbette yaşlı yok değil. → Bu köyde elbette yaşlı var.

Çocuk okutacak param yok değil. → Çocuk okutacak param var.

Örnek cümlelerde verilen bilgilerin birbirleriyle birebir eş değer olması beklenemez. “..... **yok değil** “ yapısıyla “Bu köyde elbette yaşlı yok değil.” cümlesinde ifade bulan anlam, “Bu köyde yaşlı yok galiba.” türünden bir olumsuz söyleme itiraz olarak verilen

karşılıktır. Bu cümlede öne çıkan iletinin amacı, sadece olumlu bir bilgi iletmek biçiminde değerlendirilmemelidir. Bilginin yanı sıra vericinin itirazı, bağlama göre belki isyanı cümlelerin duygu boyutu olarak verilir. “Bu köyde elbette yaşlı yok.” cümlesinde yalnız kesinliği öne çıkan olumsuz bir bilgi verme amaçlanmaktadır. “Bu köyde elbette yaşlı yok değil.” cümlesinde sunulan bilgi, “Bu köyde elbette yaşlı var.” biçiminde verilseydi aynı etki sağlanamazdı. Aynı biçimde “Çocuk okutacak param yok değil.” cümlesinde “Çocuk okutacak param var.” bilgisi, meydana okuyarak sunulur.

“..... -sIz değil = -I” yapısı, olumsuz ad cümlesini olumluya çevirir. {-sIz} ekinin yükleme kattığı yokluk, cümleyi olumsuz yapmaya yetmektedir ancak ardından gelen değil koşacı, olumsuz cümleyi olumluya çevirir.

Ninem o tarihte parasız değilmiş. → Ninem o tarihte paralıymış.

“..... -sIz değil” yapısının katkısı, cümleyi olumluya çevirmekle sınırlı değildir. Olumlu ifadenin olumsuzluk işaretleyicileriyle anlatılması, beklenmeyen, şaşkınlık yaratan bir durumun gerçekleştiğini kısa yoldan belirtmeye hizmet eder.

III.1.3. Olumlu Cümleyi Doğrulama

Okulu dört yılda bitiremedi, altı yılda bitirdi.

Sen beni kovmadın, ben istifa ettim.

Benim annem ölmeydi, o şimdi cennette.

Aydın, seni terketmez, sen ondan ayrılırsın.

Değil koşacı, önündeki olumlu cümleyi reddetme yoluyla ardından gelen cümlelerin gücünü doğrulama yöntemiyle artırır.

“Karnede üç zayıf değil tam dört zayıf var.” örneğinde vericinin karnede üç zayıf değil demesindeki amaç, gerçeği yadsımak değil, üstdilsel okumayla, ilk cümleyi olumsuzlama yoluyla reddederek dört zayıf var yargısını dile getirmektir.

Bardağın yarısı boş değil yarısı dolu.

Yönetim kötü değil berbat.

Ben kilolu değilim genç irisiyim.

Ben kilolu değilim balık etliyim.

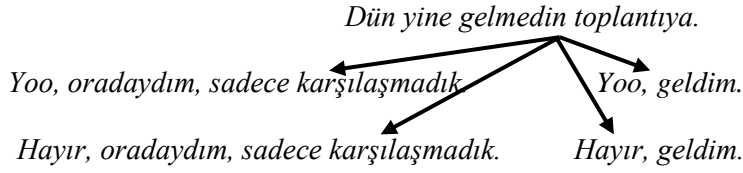
Bilgiyi doğrulamak amacıyla reddetmek, inkâr etmek; bunu kısa yoldan anlatmak için, olumsuzluğu öne çıkarmak; soru-cevap cümlelerinde sorudaki bilginin gerçekleşmediğini anlatmak için *yoo, yok, hayır vb.* işaretleyiciler de kullanılır.

“İlgin’in bir kızı yok, iki kızı var.” Vericinin *İlgin’in bir kızı yok* demesindeki amaç, gerçeği yadsımak değil, üstdilsel okumayla, ilk cümleyi olumsuzlama yoluyla reddederek *iki kızı var* yargısını doğrulayarak dile getirmektir.

İlgin: -- *Dün yine gelmedin toplantıya.*

A. Tolga: -- *Yoo, oradaydım, sadece karşılaşmadık.* B. Tolga: -- *Yoo, geldim.*

A. Tolga: -- *Hayır, oradaydım, sadece karşılaşmadık.* B. Tolga: -- *Hayır, geldim.*

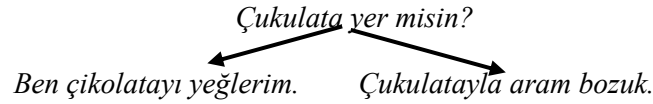

Yukarıda verilen örneklerde görüldüğü üzere doğruyu vurgulamak amacıyla olumsuzluk işaretleyicisi *değil / yok* dil birimlerinden yararlanıldığı gibi bu kullanımın olumsuzluk işaretleyicisi olmadan da yapılması mümkündür. “Çukolata değil çikolata yazmalısın.” cümlesindeki düzeltme, dikkat çekmek için reddetme yoluyla *değil* koşacından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Aşağıda verilen örneklerdeyse düzeltme, çok farklı biçimde yapılmıştır. Reddetme yoktur, olumsuzluk kodlayıcısı yoktur.

İlgın: -- *Çukolata yer misin?*

A.Tolga: -- *Ben çikolatayı yeğlerim.*

B.Tolga: -- *Çukolatayla aram bozuk.*

“Bugünü oldukça kârlı kapadık.” diyen biriyle aynı görüşte olmayan, bu yüzden söylediklerine inanmayan bir kişi, “Bugünü oldukça kârlı kapamadık.” tarzındaki reddedişi, olumsuzluk işaretleyicisi kullanmadan alaylı bir ifadeyle “Sahi, bugün oldukça kârlı kapadık...!”, “Gerçekten, bugün oldukça kârlı kapadık...!”, “Ya, bugün oldukça kârlı kapadık...!” “Bugünü oldukça kârlı kapadık, değil mi...!” vb. tekrara dayandırarak gerçekleştirebilir. Ancak bu kullanımların bağlam aracılığıyla belirlenebileceği unutulmamalıdır. Bağlam göz ardı edilerek yapılan anlamsal yorumlar sağlıklı olmayabilir.

III.1.4. Olumlu Cümleyi Güçlendirme

“Maşallah iyi acıkmışsın, yemedin âdeta silip süpürdün.”, “Kadın gençleşmedi sadece estetik yaptırdı.” Cümlelerinde olumlu kısmı güçlendirmek için olumsuzluktan yararlanılmıştır. *Değil* koşacının ardından gelen cümlenin gücünü artırmak için de reddetme yöntemi kullanılabilir.

“Oğlum, çok şanslıyız.” diyen babasına “Şanslı değiliz, ballıyız baba!” diyor reklamdaki çocuk sevinçle.” Değil koşacı, “Oğlum, çok şanslıyız.” cümlesinin anlatım gücünü artırmak için reddetme aracı olarak kullanılıyor. “Şanslı değiliz” olumsuz cümlesiyle itiraz ediliyormuş gibi gözüküp öncekinden daha güçlü bir olumlu cümleyle “Ballıyız!” anlatımın

etkisi doruğa çıkarılır. Bu kullanımda göz ardı edilmemesi gereken bir durum da olumsuzlamanın tekrara dayandırılmasıdır. Bu yapı, dil bilgisi çalışmalarında olumsuzluğun üstdilsel kullanımı olarak yer bulur. Bağlamdaki durumun reddedilmesi, önermenin doğruluk değerinin değil konuşurun dile getirdiği söylemin reddedilmesi anlamına gelir. Nitekim Selcen Çürük, “Olumsuzluğun Üstdilsel Kullanımına Dair” başlıklı çalışmasında,

Olumsuzluğun üstdilsel kullanımında odaklanılan, anlamdan ziyade kullanılan koddur; dolayısıyla üstdilsel olumsuzluğun tümce / sözcenin anlamından çok dil düzlemine çıkış biçimi ile ilgili olduğu söylenebilir. Üstdilsel olumsuzluk, her zaman olmasa da umumiyetle kendinden önce dile getirilen tümce/sözcelerin yadsınması ile gerçekleştirilir ki bu da muhatabın -genellikle olumlu olan- ifadesine bir karşılık şeklinde ortaya çıkar. Başka bir ifade ile bu olumsuzluğun yer aldığı ifadelerde konuşur, kendi ifadesini, genellikle muhatabının ifadesinden alıntılama yapmak suretiyle oluşturur. Konuşur, muhatabının ifadelerinin tamamını olabileceği gibi bir kısmını tekrarlamak suretiyle de üstdilsel olumsuzluğu gerçekleştirebilir. Üstdilsel olumsuzlukta yer alan iki yargıdan ilki bir yadsıma / reddetme ifade ederken ikincisi bir düzeltme işlevi görür. Sözü edilen ilk yargıdaki yadsıma, ifadenin sesbilimsel yapısı ile ilgili olabileceği gibi ifadenin morfo-sentaktik yapısı ya da üslubuyla, vurgu, ton, süre, sınır, durak gibi parçalar üstü birimlerin herhangi biriyle de ilgili olabilir (Çürük, 2013: 103-104) der.

Aşağıdaki örneklerde ortaya konan üstdilsel olumsuzluklarda kendinden önce gelen bir ifadenin yadsınmadığı, sadece düzeltildiği hatta düzeltmenin değer artıcı nitelikte gerçekleştiği görülür.

İzgelerin arsalar milyonlukmuş. → *Ne milyonluğu, trilyonluk, trilyonluk!*

Anzer balını vatandaş yiyemezmişiz, beylere paşalara layıkmiş.

Beyler paşalar değil, cumhurbaşkanları, devlet başkanları yiyormuş.

Yok, yoo, hayır vb. işaretleyiciler kullanılarak da olumlu bilgi güçlendirilebilir. Kısa yoldan olumsuzluk aracılığıyla bilgi reddedilip olumlu cümlenin gücü artırılabilir.

İlgın: --*İyi adamdı doğrusu!* Tolga: -- *Yooo.. kalender adamdı!*

İyi adamdı doğrusu! → *Yooo.. kalender adamdı!*

Önemsenen bilginin vurgulanışı, söz konusu ögenin öne çıkmasını gerektirir ki ögelerden birinin öne çıkarılışında da bu yöntemden yararlanır. “Sen değil İpek gidecek pazara.” örneğinde iki öznenen biri reddedilerek ikinci özne öne çıkarılmakta; “Geçmiş değil geleceği düşünmelisin artık.” örneğinde de aynı uygulama nesne için gerçekleştirilmektedir.

III.1.5. Olumsuz Cümleyi Güçlendirme

Olumsuz cümleyi güçlendirmek için kullanılan yöntemlerden biri de öndeki olumsuz cümleyi reddedip ardından daha güçlü bir olumsuz cümle patlatmaktır.

İlgin: -- *Demek evlerinde yiyecek ekmekleri yoktu.*

Tolga: --*Yok, demeyelim de sadece her gün ekmek alamıyorlardı.*

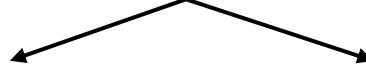
İlgin: -- *Sakın bir şey söylemiş olma.*

Tolga: -- *Yok, söylemedim değil ama anlamadı.*

Tolga: -- *Hayır, söylemedim değil ama anlamadı.*

Demek evinde yiyecek ekmek yoktu. → Yok demeyelim de sadece her gün ekmek alamıyordu.

Sakın bir şey söylemiş olma.

Yok, söylemedim değil ama anlamadı.

Hayır, söylemedim değil ama anlamadı.

IV. Olumsuzluk Kodlayıcısı Kullanmadan Olumsuz İfade Elde Etme

Efrasiyap Gemalmaz, olumsuzluk işaretleyicisi olmadan olumsuzluk bildirdikleri / olumsuz anlam taşıdıkları gerçeğini dikkate alarak olumlu ve olumsuz terimleri yerine *edimli* ve *edimsiz* terimlerini kullanmayı tercih etmektedir (Gemalmaz, 2010, 104).

Olumsuzluk kodlayıcısı kullanmadan, bazı kalıp yapılarla, soru cümleleriyle bağlamdan hareketle olumsuz ifade elde edilebilir ki bunlar genellikle meydan okuma, büyülenme, özgüven, emin olma vb. duyguları içerir. Ancak bu bölümünde verilen kalıplar, doğaldır ki Türkiye Türkçesinde var olan yapıların hepsini karşılayamaz. Çalışmada sadece olumsuzluğu örneklendirmeye yetecek nicelikte yapı olmasına özen gösterilmiştir. Örneklerde verilen anlama ulaşabilmek için gerekli bağlam bile çalışmanın hacmini artırmamak için sınırlandırılmıştır. Yazım ve noktalama işaretlerinin, konuşma dilinde parçalar üstü birimlerin; vurgu, ton, ezginin anlamı belirlemeye katkısı olduğu da göz ardı edilmemeli.

Bu yorgunluğun üstüne bir de size börek açayım öyle mi? Zaten tek işim buydu!

Bu yorgunluğun üstüne bir de size börek açamam. Tek işim bu değil!

Aldıklarım azmış gibi bunu da mı alayım? Kusura bakma! → Bunu alamam.

Kim çalabilir onun kapısını bu saatte? → Kimse çalamaz onun kapısını bu saatte.

Sözde kumardan vazgeçmiş. → Artık kumar oynamayacak.

Onu her gördüğümde arkadaşımı sormaktan çekinirdim. →... soramazdım.

Daha çok kıvranacak. Ev mi istiyor? Çok istiyorsa buyursun alsın! →Alamaz.

Daha çok kıvranacak. Ev mi istiyor? Buyursun alabilirse alsın! → Alamaz.

“Böyle mi, bu ... mı, olur, neredeyse, az kalsın, hangi ... ki, ne, hiç ... mi, ne ... ne ..., sıfır” vb. kalıp yapılar olumsuzluk kodlayıcısı olmadıkları halde cümlelerin olumsuz anlam yüklenmesine yol açar. Bu tarz yapılarda söz konusu olan yalnız olumsuzluk değildir. “Aşk olsun, böyle mi dilimlenir baklava!” cümlesi yalnız “ Baklava böyle dilimlenmez.” demek istemez. Vericinin sitemini, hayıflanmasını, yapılan işin yanlışlığını, beğenmezliğini, hatta baklavanın ziyan oluşuna varan bir sürü düşünce ve duyguyu beraberinde getirir. Hatta öne çıkan bilgiden çok duygudur denebilir.

Sen böyle misin ya! → Sen böyle değilsin.

Gelin bu, hemen arabadan iner mi? Bahşiş bekler. →Gelin, hemen arabadan inmez.

Pazara gideceğim, kiraz alacağım, getireceğim siz de yiyeceksiniz. Olur!
Pazara gitmeyeceğim, kiraz almayacağım, getiremeyeceği, siz de yiyemeyeceksiniz. Olmaz!

Çocuk, neredeyse balkondan düşüyordu. →Çocuk balkondan düşmedi.

Az kalsın otobüsü kaçırdıydın. →Otobüsü kaçırmadın.

Çocukların derdine hangi ilaç fayda eder ki? →Çocukların derdine ilaç fayda etmez.

Kadın ne yapsın hayırsız evlada? → Kadın, hayırsız evlada bir şey yapamaz.

Niye gelsin buralara, siz onu kovmadınız mı? → Buralara gelmez...

Senin gelmen ne mümkün? → Sen gelemezsin.

Bu devirde işçide para ne gezer? → İşçide para yok!

Ben hiç bunu yapar miyim? → Yapmam.

Baban seni gurbet ellerde bırakır mi hiç? → Baban seni gurbet ellerde bırakmaz.

Ne senin arkadaşlarını ne onun akrabalarını arayacağım. →. aramayacağım.

Dışlerde sıfır çürük! → Dışlerde çürük yok!

V. Sonuç

Olumsuzluk, bütün dil birimleri, kavramlar için aynı biçimde gerçekleşmez. Ne tür olumsuzluktan söz edilirse edilsin anlam, bağlamda yer alan pek çok yapının iç içe girmesi sonucunda belirlenir. Olumsuzluk kodlayıcılarıyla birlikte dil dışı göndermelerin, yazım ve

noktalama işaretlerinin, konuşma dilinde parçalar üstü birimlerin; vurgu, ton, ezginin anlamı belirlemeye katkısı olduğu da göz ardı edilmemeli.

Dilbilgisel olumsuzluk, olumsuzluk kodlayıcılarıyla sağlanır. {-mA}, olumsuzluk işaretleyicisi olduğundan olumsuzluk eki olarak adlandırılmalı; {-sIz}, olumsuzluk işaretleyicisi olmadığından yokluk eki olarak görülmelidir. Olumsuzluk; eylemin, yükleme bağı olarak cümlenin konusudur. Olumsuzluk, adların konusu değildir. Ad cümlelerinin olumsuz yapılması için *yok*, *değil* işaretleyicileri kullanılır. Adları olumsuz yapmayan yokluk eki {-sIz}, olumsuz ad cümlesi oluşturmada kullanılabilir. *Değil* koşacı, eylem cümlelerinde olumsuzluk işaretleyicisi olarak kullanıldığında olumsuzluğun dışında anlamsal katkılarda bulunur. *Değil* koşacı aracılığıyla kendinden önceki bilgiye itiraz ederek anlatımı güçlendirme yolu seçilir.

Üstdilsel olumsuzluk, sıklıkla önce gelen yapının yadsınmasıyla gerçekleştirilir. Verici, kendi söylemini, genellikle alıcının söyleminden alıntılama yoluyla oluşturur. Bazen tamamını, bazen bir kısmını yineleyerek düzeltme işlevi gören ikinci söylemle üstdilsel olumsuzluğu gerçekleştirir. Olumsuzluk kodlayıcısı kullanmadan, bazı kalıp yapılarla, soru cümleleriyle bağlamdan hareketle olumsuz söylem elde edilebilir ki bunlar genellikle meydan okuma, büyülenme, özgüven, emin olma, hayıflanma, öfke, kızgınlık, sitem vb. duyguları içerir. Dolayısıyla bu tarz yapılarda söz konusu olan yalnız olumsuzluk değildir. Hatta öne çıkan bilgiden çok duygudur denebilir.

Kaynaklar

- ACARLAR, K. (1970). "Mî" Ekinin Türlü Kullanılışları. *Türk Dili*, XXII, 227, 358-363.
- AĞCA, F. (2010). *Budist Türk Çevresi Metinlerinde Olumsuzluk ve Yokluk Şekilleri*. Ankara: TKAE Yayınları, Dil Araştırmaları: 02.
- ALYILMAZ, S. (2010). Türkçede Olumsuz Fiillerin Geniş Zaman Biçimbirimi. *Turkish Studies*, 5(4), 87-118.
- ATALAY, B. (1942). *Türk Dilinde Ekler ve Kökler Üzerine Bir Deneme*. İstanbul: TDK Yayınları.
- BÖREKÇİ, M. (2001). Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi ve Kavram Olarak Olumluluk-Olumsuzluk. *TDAY-Belleten*, I-II, 44, 45-61.
- ÇÜRÜK, M. S. (2010). Olumsuzluk ve Kiplik Arasındaki İlişki: Bakış ve Yaklaşımlar. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 57-72.
- ÇÜRÜK, M. S. (2013). Olumsuzluğun Üstdilsel Kullanımına Dair. *Türkbilig*, 26, 91-106.
- ERTEN, M. (2007). +sIz Eki Olumsuzluk Eki midir? *Turkish Studies*, 2(4), 1168-1173.
- GEMALMAZ, E. (2010). *Türkçenin Derin Yapısı*. (Yay. Haz. Cengiz ALYILMAZ ve Osman MERT). Ankara: Belen Yayıncılık.

- HİRİK, E. (2015). Anlam Değiştirme Aracı Olarak Olumsuzluk Eki –mA. *Karadeniz Araştırmaları*, 44, 167-185.
- HİRİK, S. (2014). Kesinlik ve Olumsuzluk İlişkisine Kipsel Yaklaşım. *Turkish Studies*, 9(12), 349-367.
- İLHAN, N. (2005). Türkçede Olumsuzluk. *Karaman Dil Kültür ve Sanat Dergisi*, Ankara: T.C. Karaman Valiliği Yayınları, TBBM Basımevi, 271-279.
- KARADEMİR, F. (2009). -mA Olumsuzluk Biçimbiriminin ‘Kip’le İlgisi ve Olumsuz Fiil Çekimlerinin Adlandırılması Sorunu. *Turkish Studies*, 4(3), 1343-1374.
- KORKMAZ, Z. (1994). *Türkçede Eklerin Kullanış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*. Ankara: TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Z.(1969). Türkiye Türkçesindeki -madan / -meden <-madın <-medin Zarf-Fiil (Gerundium) Ekinin yapısı Üzerine. (2. Baskı). *Türkoloji Dergisi*, II(1), 279-307.
- ÖZMEN, M. (1997). Türkçe’de Değil Kelimesi ve Kullanımları. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1995*, Ankara: TDK Yayınları, 315-368.
- TEKİN, Ş. (1990). -MA- Olumsuzluk Eki ile -DİK+ Eki Nereden Geliyor? *İstikakçının Köşesi Türk Dilinde Kelimelerin ve Eklerin Hayatı Üzerine Denemeler*. İstanbul: Simurg Yayınları, 43-58.
- TEKİN, T. (2003). Olumsuzluk Aki –ma / -me’nin Etimolojisi, *Makaleler 1 Altayistik*, Ankara: Grafiker Yayınları. (Yay. Haz. Emine YILMAZ ve Nurettin DEMİR), 247-253.
- ÜSTÜNER, A. (2001). Eski Türkiye Türkçesinde -sUz Eki. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(2), 177-184.
- ÜSTÜNOVA K. VE HOROZ Ö. (2001). {-sİz}, {-İİ} Ekinin Olumsuzu mu?, *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınları, 1, 119-140.
- VARDAR, B. (1998). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: ABC Yayınları.